

tidsskrift sb., -et, -er, i sms.
 tidsskrift- el. tidsskrifts-, fx
 tidsskrift(s)artikel.

tidsspild sb., -et el. tids-
 spilte sb., -t.

Nyt fra Sprognævnet

spørgsmål, tj. pl. ene

tidsstemple vb., -ede.

tidsstempling sb., -en, -er.

Nye udtaler i københavnsk?

Af Marie Maegaard

Vil man undersøge nye udtaleformer i dansk talesprog, må man først overveje hvor man overhovedet skal kigge. Her kan man gå ud fra tre bredt vedtagne antagelser i dansk sociolingvistik og sprogforskning generelt:

1. Sprogforandringer i dansk talesprog spreder sig som regel fra københavnsk.
2. Forandringerne spreder sig som regel fra de nederste samfundslag (i socio-økonomisk forstand) til de øvrige.
3. De nye former optræder ofte først hos de unge.

Det vil sige at man, formuleret ret forsimplet, må formode at nyudviklingerne i dansk spreder sig fra københavnske unge med lavere socio-økonomisk baggrund.

I det følgende vil jeg præsentere nogle af resultaterne fra min ph.d.-afhandling, hvor jeg

netop ser på udtalevariation og -forandring blandt københavnske unge.

Undersøgelsen viser bl.a. at nogle af de træk man tidligere har formodet var på vej frem i dansk, ikke ser ud til at være det, mens andre træk har ændret social betydning, og endelig ser det ud til at nye udtaletræk er dukket op. De sproglige fornyere er ifølge dette studie den gruppe som på den skole hvor undersøgelsen blev udført, blev kategoriseret som ”udlændinge”, mens ”danskerne” kun er længst fremme mht. et enkelt træk, nemlig ”kortvokalforlængelse”.

Feltarbejdet

Valget af sted faldt på en stor københavnsk folkeskole – her kaldt Byskolen – som har et skoledistrikt med både socialt boligbyggeri, ejer- og lejelejligheder, parcelhuse og ældre villaer (af anonymitetshensyn kan jeg desværre ikke afsløre nærmere detaljer om hvor skolen er placeret). Elevernes socio- ➤

økonomiske baggrund er ret blandet, men de fleste elever kommer fra lavere eller middel socio-økonomisk baggrund, og derfor er der, ud fra antagelserne ovenfor, gode muligheder for hos disse elever at se nogle af de nye tendenser i dansk talesprog.

Undersøgelsen havde fokus på flere forskellige ting, men her vil jeg præsentere de dele der handler om sprogforandring. Jeg ønsker især at se på spørgsmålene: Hvilke allerede kendte former har tilsyneladende vundet frem? Hvilke er gået tilbage? Er der udtaler som ikke er set (eller hørt) før? Og hvem er frontløberne?

Jeg tilbragte syv måneder blandt de 83 elever som udgør Byskolens 9.-klasser, både for at lytte til hvordan de talte, og for at studere deres sociale relationer, de sociale kategorier og de sociale praksisser som havde betydning for dem. På baggrund af etnografisk feltarbejde – deltagerobservation og interview – fik jeg indsigt i elevernes sociale dagligdag, og på baggrund af interviewene og andre optagelser fik jeg materiale til den sproglige analyse.

Ti udtaletræk

De 10 træk som analyseres i undersøgelsen, kan inddeles i tre grupper: a) Træk som er kendte på forhånd fra andre undersøgelser som hhv. høj- og lavkøbenhavnske træk (1.-4.), b) træk som er kendte som hhv. yngre/ældre udtale (5.-6.) og endelig, c) træk som ikke kendes på forhånd fra kvantitative undersøgelser af talesprog (7.-10.):

Gruppe a)

1. Kortvokalforlængelse er et af de træk som

mest typisk forbindes med lavkøbenhavnsk udtale. Det drejer sig om udtaler af eksempelvis ordene *snakke*, *gruppe* og *klasse* som 'snarke', 'grobe' og 'klase'. Denne udtale ses ofte som en lavkøbenhavnsk udtale i modsætning til den højkøbenhavnske kortvokal.

Brink og Lund (1975) foreslår at det mht. denne variabel skulle være højkøbenhavnsk der har nyudviklingen, og lavkøbenhavnsk der har en ældre fakultativ halvlængde. Grønnum (2001) beskriver vokallængden modsat: "At tendensen breder sig i standard-sproget, er ret sikkert". Muligvis er der altså tale om en ældre udvikling fra længere til kortere vokallængde, og nu omvendt fra kortere til længere. For at undersøge denne formodning (som i øvrigt er almindelig blandt sprogforskere) har jeg valgt at medtage dette træk i undersøgelsen.

2. – 3. To andre træk som har været anset for at adskille lav- og højkøbenhavnsk sprogbrug, er udtalen af ord som *haj*, *lege*, *feje*. Her anses den tilbagetrukne 'arj' ('larje') for at være lavkøbenhavnsk, mens den fremskudte 'aj' med tilnærmelsesvis samme a-udtale som i ord som *vand* og *Hanne* anses for at være højkøbenhavnsk (se f.eks. Brink & Lund 1975, Jørgensen 1980 og Holmberg m.fl. 1991).

4. Det stærkt affrikerede t, som lyder som 'ts', er også et træk som tidligere blev anset for at være et lavkøbenhavnsk træk, men som sandsynligvis har ændret både brug og social betydning. Det drejer sig altså om udtaler af ordene *Tina*, *time* og *teori* som 'tsina', 'tsime' og 'tseori'. Det er ikke et træk

som er blevet undersøgt ret meget, men f.eks. Brink & Lund (1975) og Jørgensen (1980) nævner det.

I en nyere undersøgelse ser Pia Quist (2005) på længden af t-affrikation, men det er længden, ikke kvaliteten, hun undersøger, så den er ikke sammenlignelig med det træk der undersøges her.

Gruppe b)

Den næste gruppe træk er som nævnt træk som er kendt som yngre rigsmålsudtaler eller københavnske udtaler.

5. Udtalen af f.eks. *engel, penge, engelsk og tænke* med e-udtale i stedet for æ-udtale er et træk som ofte bemærkes af ældre danskere som typisk for yngre generationer. Dette har også vist sig i sociolingvistiske undersøgelser. Trækket er medtaget fordi det er et af de kendte træk som sprogforskere har antaget varierer mht. alder, og som burde være hypotetisk i materialet.

6. Sammensmeltning af blødt d og den foranstående vokal (f.eks. i ord som *tid* og *ved*, som udtales noget i retning af 'td' og 'vd' med kun en lille rest af vokalen tilbage) betragtes af flere som en forholdsvis ny udtale som er meget almindelig især i forbindelse med *i, e, y* og *ø*, og som er mere almindelig hos unge end ældre. Jeg medtager alle vokaler i min analyse eftersom sammensmeltningen også kan høres i ord som *hvad, fod* mv. Ofte er udtalen af det bløde d endvidere velariseret, dvs. ledsaget af en bagtungehævning der giver en dybere klang.

Gruppe c)

Endelig er der den sidste gruppe træk som ikke tidligere er blevet undersøgt systematisk og kvantitativt, men som jeg bemærkede på skolen.

7. Dette træk handler igen om udtalen af t, men denne gang som 'tj'. Altså en udtale af ordene *Tina, time* og *teori* som 'tjina', 'tjime' og 'tjeori'. Trækket kendes fra udtaler af f.eks. *tivoli* som 'tjivli' eller *irriterende* som 'irritjerende'. Trækket er den eneste udtale eleverne selv spontant omtalte. F.eks. foreslog en af drengene mig: "Du skal bare prøve at høre Tariq, han siger sådan tjeori". Det var en bemærkning der faldt da nogle elever udspurgte mig om hvad det var jeg var interesseret i (de havde en formodning om at en sprogforsker i ungdomssprog nok var ude efter f.eks. bandeord og slang). Da jeg forklarede eleverne at jeg især var interesseret i udtalevariation, henviste én af dem lynhurtigt til Tariq, som altså angiveligt har tj-trækket. Det vil sige at det er et træk eleverne er forholdsvis bevidste om, i det mindste visse af dem.

8. Ustemt r (et r der lyder nogenlunde som 'hr') er heller ikke før studeret kvantitativt i dansk talesprog, men jeg medtager det fordi den ustemte variant var bemærkelsesværdig tydelig hos nogle af eleverne, og jeg havde en formodning om at den varierede i materialet. Det høres i alle ord med konsonantisk r, f.eks. i ord som *rimelig, rød* eller *grim* hvor det giver en udtale som lyder nogenlunde som 'hrimelig', 'hrød' og 'krim' Det ustemte r nævnes indimellem som typisk for børnesprog, og Nina Grønnum (2001) >

mener at det muligvis er ved at sprede sig til standardsproget.

9. Addentalt s er kendt som ”ungpigelæsp” og er en form for fremskudt s-udtale som lyder ”lyser” end standard-s. I folkemunde omtales det addentale s indimellem som ”bøsse-s”. Det er anset for at være mere hyppigt hos kvinder end hos mænd – og altså specielt hos unge piger. Der findes så vidt jeg ved ikke sociolingvistiske eller dialektologiske undersøgelser af udbredelsen af addentalt s, så associationen mellem udtalen og unge piger bygger på fornemmelser snarere end på egentlige systematiske analyser af talesprog. Når jeg medtager variabelen, er det fordi den var meget fremtrædende hos visse af eleverne.

10. Sj udtales af en del af eleverne som (postalveolært) ’sh’. Dette er en udtale som minder om den engelske i ord som *show*, *shy* mv. Trækket er ikke tidligere undersøgt systematisk, men jeg ville have troet at sh-udtalen snarere var forbundet med ældre udtale (Dronning Margrethe har den!), og jeg havde ikke forventet at høre den blandt 15-årige. Men den var der tydeligvis, og for at få overblik over dens fordeling i materialet har jeg medtaget den i analyserne. Der er tale om en lyd som normalt er stavet med *sj-*, *sh-*, *ch-*, som eksempelvis *sjov*, *shampoo* og *charme*, eller i visse tilfælde *g-* (f.eks. *genert*, *gelé*).

Efter nu at have præsenteret de ti træk vil jeg se nærmere på resultaterne af undersøgelsen.

Hvem bruger hvilke træk?

Det etnografiske feltarbejde resulterede – måske ikke så overraskende – i et fokus på

kategorier der har med køn og etnicitet at gøre, nemlig ”dreng” over for ”piger”, og de kategorier som på Byskolen gik under betegnelserne ”udlændinge” og ”danskere”. Jeg vil ikke gøre ret meget ud af det sociale i denne artikel (se Maegaard 2007 for flere detaljer), men blot nævne at inddelingen i ”udlændinge” og ”danskere” ikke er en inddeling som kunne foretages på baggrund af oplysninger om elevernes modersmål, deres forældres fødested eller andre oplysninger som man kunne få ved hjælp af spørgeskemaer eller lignende. Tilhørsforholdet til de forskellige kategorier har i høj grad at gøre med hvad man *gør*, og derfor må en analyse der fokuserer på forholdet mellem sprogbrug og social betydning, tage udgangspunkt i de kategorier som eksisterer i det konkrete sociale rum.

I skemaet nedenfor fremgår det hvilke træk der bruges (statistisk signifikant) mere af piger end drenge og omvendt. Trækket ’tilbagetrukket aj’ figurerer ikke i nogen af skemaerne nedenfor, og det skyldes simpelthen at det var stort set fraværende i elevernes sprogbrug. Kun en enkelt dreng brugte trækket, og det gjorde han kun to gange på hele optagelsen. Dette kunne betyde at det tilbagetrukne *aj*, som tidligere var kendt som typisk for lavkøbenhavnsk, er ved at forsvinde ud af københavnsk sprogbrug. I hvert fald benyttede eleverne på Byskolen ikke trækket.

Pige-træk	Dreng-træk
addentalt s	tj
ts	sh
fremskudt aj	eng

Pigerne og drengene benytter seks af træk-

kene forskelligt som man kan se i skemaet. Pigerne bruger addentalt s, stærkt affrikerede t'er – 'ts' – og de udtaler *aj* med samme a-udtale som i *vand* eller *Hanne*. Drengene benytter til gengæld andre træk. De bruger t-udtalen 'tj', de udtaler sj som 'sh', og de har e-udtale i stedet for æ-udtale i ord som *tænke*, *engelsk*, *penge*.

Der er altså en del forskelle mellem pigerne og drengenes sprogbrug, og endnu flere mellem sprogbrugen hos "udlændinge" og "danskere". Her er det mest bemærkelsesværdige at det for seks ud af syv træk er ikke-standardproglige træk som benyttes mest af "udlændinge". Dette handler imidlertid ikke om at "udlændingene" taler dansk med accent eller endnu ikke har tilegnet sig dansk, som man måske kunne forledes til at tro. Som gennemgået ovenfor er langt de fleste af trækkene nogle som er kendt fra tidligere undersøgelser som træk fra eksempelvis yngre københavnsk, lavkøbenhavnsk eller

højkøbenhavnsk. Så selv om man kan rubricere dem som ikke-standard, er de altså ikke ukendte i variationen i dansk. Kortvokalforlængelse er det eneste træk som "danskerne" bruger mere end "udlændingene".

'Udlændinge'-træk	'Dansker'-træk
addentalt s	kortvokalforlængelse
ts	
tj	
ustemt r	
aj	
sh	

Dette resultat kan splittes op i flere dele. Hvis man ser på piger og drenge for sig inden for kategorierne, får man et mere nuanceret billede af variationen. I tabellen nedenfor har jeg for hver kategori vist hvorvidt eleverne er blandt dem der benytter det pågældende sprogtræk hhv. mindst (de hvide felter), middel (de lyse felter) eller mest (de mørke felter).

	Udl. piger	Dan. piger	Dan. drenge	Udl. drenge
addentalt s				
ts				
tj				
ustemt r				
kortvok.forl.				
blødt d				
sh				
eng				
fremskudt aj				

Som man kan se, er det de ”danske” piger og drenge der har mest middel-brug af trækkene, mens ”udlændingedrengene” har flest mørke felter og dermed flest træk med høj brug. Samtidig har de kun ét træk med lav brug, nemlig det fremskudte *aj*. ”Udlændingepigerne” har flest hvide felter og dermed lavest brug af mange af trækkene. Dvs. at de er mest standardnære, og altså taler mest traditionelt. Samtidig kan man sige at de er de mest ekstreme sprogbrugere idet de enten benytter trækkene meget, og dermed har mørke felter, eller lidt, og dermed har hvide felter. Kun for *ustemt r* har de middel-brug.

Endelig er det værd at bemærke at ”udlændingepiger og -drenge” bruger trækkene modsat; når ”udlændingepigerne” har høj brug af et træk, har ”udlændingedrengene” lav brug, og omvendt. De ser altså ud til at markere sig sprogligt i opposition til hinanden. Dette virker måske umiddelbart mærkeligt, men ser man på hvilke praksisser de ellers deltager i til daglig, er de også meget forskellige. ”Udlændingepigerne” står andre steder i frikvartererne, laver andre ting både i frikvartererne og i fritiden, og er slet ikke sammen med ”udlændingedrengene”. ”Udlændingepiger” og ”udlændingedrenge” udgør to meget forskellige kategorier, og dette konstrueres altså også sprogligt ved at de simpelthen bruger nogle helt forskellige træk.

Nye træk og frontløbere

Alle de træk jeg har fokuseret på i denne undersøgelse, er udvalgt som træk som formodedes at være på vej til at blive mere almindelige. Et enkelt af dem viste sig imidlertid at være næsten fraværende, nemlig

Marie Maegaard (f. 1974) er postdoc ved Danmarks Grundforskningsfonds Center for Sociolinguistiske Sprogforandringsstudier (DGCCS) på Københavns Universitet.

’tilbagetrukket *aj*’, mens andre ser ud til at have ændret social betydning, nemlig *ts*, som ser ud til at kunne knyttes til piger, og *sh*, som ikke ser ud til at være et gammeldags træk, men et træk som mest benyttes af ”udlændingedrengene”

Hvis man skal sige noget samlet om hvem der ser ud til at være konservative, og hvem der er frontløberne inden for sprogforandring, så er det som jeg har vist, de elever som på Byskolen kategoriseres (og kategoriserer sig) som ”udlændinge”, som både er de mest konservative og de mest fornyende. Pigerne udgør nemlig den kategori som taler mest konservativt mht. de træk jeg har set på, mens drengene er dem der bruger flest af de nye træk. Det er dog vigtigt at understrege at langt de fleste træk jeg har set på, er træk som i forvejen var kendte i den sproglige variation i københavnsk, ikke træk som var ukendte. Der er altså ikke tale om et dansk talt med accent eller med udtaler som kommer fra andre sprog, men blot om at ”udlændingegruppen” bruger den overvejende kendte variation mere udpræget end ”danskerne”.

Antagelsen om at forandringer i københavnsk kommer ”nedefra”, kan ikke helt bekræftes, hvis man ser på elevernes socio-økonomiske baggrund. ”Udlændingegruppen” er en meget blandet skare hvis man f.eks. ser på boligtype og forældres uddannelse og erhverv, og deres baggrund kan altså ikke betegnes som ’lavere socio-økonomisk’ efter traditionel målestok. Det ser med andre ord ud til at køns- og etnicitetsforhold spiller en større rolle for den sproglige variation end socioøkonomiske forhold i det senmoderne multikulturelle samfund.

Litteratur

Brink, Lars og Jørn Lund (1975): *Dansk Rigsmål*. København: Gyldendal.

Brink, Lars, Jørn Lund, Steffen Heger og Jens Normann Jørgensen (1991): *Den Store Danske Udtaleordbog*. København: Munksgaard.

Grønnum, Nina (2001): *Fonetik og Fonologi*. Almen og Dansk. København: Akademisk Forlag.

Holmberg, Henrik, Frans Gregersen og Inge Lise Pedersen (1991): The Sociophonetics of some Vowel Variables in Copenhagen Speech. I: Frans Gregersen og Inge Lise Pedersen (red.): *The Copenhagen Study in Urban Sociolinguistics*. København: Reitzels Forlag, s. 107-239.

Jørgensen, Jens Normann (1980): Det flade a vil sejre. En undersøgelse på sociolingvistisk grundlag af visse københavnske sprogforhold. I: *SAML 7*. Institut for anvendt og matematisk lingvistik, Københavns Universitet, s.67-124.

Mægaard, Marie (2007): *Udtalevariation og -forandring i københavnsk*. En etnografisk undersøgelse af sprogbrug, sociale kategorier og social praksis blandt unge på en københavnsk folkeskole. *Danske Talesprog Bind 8*. København: Reitzels Forlag.

Domænetab, parallelsproglighed og engelske lån

Af Ole Ravnholt

Frygten for domænetab har været et centralt udgangspunkt for den sprogpoltiske debat i de senere år. Det er problematisk, for begreberne domæne og domænetab er ikke veldefinerede, og det er langt fra sikkert at sproget – og det vil jo her i landet i praksis sige valget mellem engelsk og

dansk – faktisk afgøres af domænet, hvad enten det nu opfattes som det emne man taler om, eller den samfundsmæssige sammenhæng, institution eller organisation man taler i. Der kan være mange andre faktorer på spil her, fx hvilket sprog man regner med at modtageren forstår bedst, eller den >

måde man ønsker at fremtræde på over for modtageren.

Hvis man siger at domænetab er det problem at der ikke findes et dansk fagsprog der kan bruges inden for et eller andet fagområde, så går man ud fra at domænet skal forstås som det sagforhold eller det emne man taler om. Under denne synsvinkel betyder domænetab enten at dansk har mistet den udtrykskraft der skal til for at man kan sige det man har brug for at sige om det pågældende emne, eller at dansk ikke har været i stand til at udvikle den nødvendige udtrykskraft. Det er vist den almindelige forståelse af domænetabsbegrebet i den offentlige debat, fx når det hævdes at it-domænet allerede er gået tabt. Og det er tilsyneladende den forståelse politikerne lægger til grund når de taler om domænetab.

Men domænetab kan også forstås som den proces der foregår når dansk taber terræn til engelsk inden for et område i samfundet. Det er den opfattelse af domænetab der ligger til grund for den undersøgelse af de nordiske sprogs status som Nordisk Ministerråds Sprogpolitiske Referencegruppe satte i værk i anledning af Det Europæiske Sprogår 2001, og derfor også for den hidtil grundigste undersøgelse af domænetabsproblematikken i Danmark, Pia Jarvads bog om "Det danske sprogs status i 1990'erne" (*Dansk Sprognævns skrifter* 32, 2001), som er rapporten om den danske del af undersøgelsen.

Her er domænetab ikke et spørgsmål om det danske sprogs potentiale som fagsprog, men om anvendelsen af engelsk og dansk inden for forskellige områder i det danske sam-

fund. Under denne synsvinkel kan manglende fagsproglig udtrykskraft ses som domænetabets slutpunkt, men tabet begynder længe inden udtrykskraften forsvinder, nemlig i det øjeblik hvor man begynder at bruge engelsk inden for et område hvor dansk tidligere var enerådende.

Den opgave som Den Sprogpolitiske Referencegruppe stillede, var imidlertid ikke at undersøge **hvilke faktorer** der kunne være afgørende for valget mellem dansk og engelsk, og heller ikke at undersøge **om** der havde fundet domænetab sted, men derimod at dokumentere **hvor** det havde fundet sted, og **hvilket omfang** det havde.

Det var med andre ord forudsat både at der havde fundet domænetab sted, og at det faktisk er domænet der afgør sproget; det stod ikke til diskussion. Det gør det stort set heller ikke i den aktuelle sprogpoltiske debat, og det er problematisk, for der er faktisk tegn på at andre faktorer spiller med, og måske endda at de er mere afgørende for valget mellem dansk og engelsk end domænet.

Et af hovedpunkterne i Dansk Sprognævns "Forslag til retningslinjer for en dansk sprogpolitik" (*Nyt fra Sprognævnet* 2003/2) drejer sig om dansk som videnskabssprog og højere undervisningssprog. Det tager udgangspunkt i

at videnskabens sprog i dag er engelsk. Inden for de naturvidenskabelige-tekniske fag er domænet videnskab praktisk taget tabt, således at det danske videnskabssprog stagnerer og dør ud.

Forslaget henviser til Pia Jarvads ovennævnte udredning hvor der findes en opgørelse over publikationssproget (dansk, engelsk og andre sprog) i bøger og artikler fra hvert fakultet på Københavns Universitet og fra hver afdeling på Risø i årene 1990 og 1999/2000 (s. 107-110). Opgørelsen viser at der samlet set er tale om en meget stærk vækst i antallet af videnskabelige publikationer, og at antallet af engelsksprogede publikationer er vokset mest, sådan at balancen samlet set har flyttet sig til fordel for engelsk. Engelsk har altså bredt sig, og det er det der tolkes som domænetab.

Men opgørelsen viser også at antallet af dansksprogede publikationer har været i vækst. Der publiceres i slutningen af perioden mere, både på engelsk og på dansk, end i begyndelsen af den. Og den viser at der er ret store forskelle i udviklingen. På Risø er væksten i antallet af dansksprogede publikationer kun lille, bortset fra Afdelingen for Vindenergi hvor den er stærk nok til at engelsk også procentvis har tabt en smule terræn til dansk. Men på alle fakulteter på Københavns Universitet er antallet af dansksprogede publikationer højere i 1999 end i 1990.

Det stemmer efter min opfattelse ikke godt med domænetabhypotesen. Man kan ganske vist godt sige at engelsk breder sig, men det er ikke klart at det sker på bekostning af dansk, for anvendelsen af begge sprog er i vækst. Engelsk fylder en del, men er ikke nødvendigvis dominerende. Og udviklingen kan ikke tolkes som tegn på at der ikke længere skulle findes et anvendeligt dansk fagsprog.

Det er også værd at bemærke at Den Store Danske Encyklopædi, som udkom 1994-2002, er udarbejdet i samme periode.

Ole Ravnholt (f. 1948)
er seniorforsker i
Dansk Sprognævn.

Det ville næppe have været muligt uden et fungerende dansk fagsprog inden for alle de videnskabelige områder som encyklopædien omfatter, og det er jo principielt alle. Det har naturligvis krævet omfattende terminologiske overvejelser, men mere fordi forskellige fagområder bruger forskellige betegnelser for det samme, end fordi dansk mangler eller ikke kan danne de ord der er nødvendige. Jørn Lund har beskrevet arbejdet med disse problemer i en artikel med titlen "Sprog og tekster – alfabetisk" i *Nyt fra Sprognævnet* 2002/1.

Derfor kunne man fristes til at sige at væksten i antallet af dansksprogede publikationer giver grundlag for en vis sprogpolitisk optimisme: Dansk har åbenbart et tilstrækkeligt udtrykspotentiale, men det har en mere begrænset kommunikativ rækkevidde end engelsk, og derfor vælger forskerne ofte at skrive på engelsk. Det er det naturlige valg hvis målgruppen er det internationale forskersamfund. Hvis målgruppen derimod er den danske offentlighed eller et mere begrænset internationalt forskersamfund hvor alle forstår dansk, som det fx kan være tilfældet ved nogle humanistiske fag, eller måske inden for vindenergisektoren, så er dansk et naturligt valg.

Tallene i opgørelsen kan med andre ord >

også tolkes som tegn på en parallelsproglighed under udvikling, altså en situation hvor de to sprog anvendes ved siden af hinanden, og hvor forskerne vælger mellem sprogene i forhold til den målgruppe de sigter på. Men da parallelsproglighed er den situation man ønsker, mens domænetabet er en uønsket situation, er det vigtigt for den politiske beslutningsproces at man kan skelne. Problemet er at det er uklart hvordan man kan tilvejebringe et videnskabeligt grundlag for at afgøre om vi befinder os i den ene eller den anden situation, og dermed altså for beslutninger om sprogpolitiske tiltag, for i begge tilfælde vil vi finde at dansk og engelsk er i brug ved siden af hinanden, og i den periode hvor parallelsprogligheden udvikler sig, endda at engelsk breder sig – eller at dansk taber terræn, hvis man vælger at se sådan på det.

Set fra parallelsproglighedens synsvinkel er engelsk ikke et nødvendigt onde, men et nødvendigt gode, og problemet er derfor ikke hvordan vi forhindrer at engelsk bliver udbredt, men at finde ud af hvilken rolle det skal spille. Hvordan vi skaffer os det engelsk og de andre fremmedsprog vi har brug for, og hvordan vi finder ud af leve med at engelsk spiller en rolle i dagligdagen i det danske samfund. Eller med andre ord: hvordan vi ønsker at parallelsprogligheden skal udvikle sig i fremtiden.

Når sprog er i kontakt, som engelsk og dansk er det i Danmark i dag og i overskuelig fremtid, så påvirker de hinanden, fx ved at de låner ord og vendinger fra hinanden. Den danske påvirkning af engelsk vil næppe brede sig meget uden for landets grænser, for engelsk har sine centre andre steder. Men det

engelsk der tales i Danmark, bliver uden tvivl påvirket af dansk, også hos folk der har engelsk som modersmål, men nok ikke varigt. Den engelske påvirkning af dansk kan derimod ventes at blive varig og dybtgående.

Man kan sammenligne med den massive påvirkning fra nedertysk der i middelalderen var afgørende for udviklingen i dansk – og i svensk og norsk – og som ikke alene viser sig i form af dagligdags ord og vendinger der af de fleste opfattes som oprindelige danske ord, men også i en mangfoldighed af grammatiske udviklinger der har medvirket til at gøre dansk til det sprog der tales i dag. Grundlaget for denne påvirkning var at nedertysk var fælles sprog på det vigtige internationale marked som Østersø- og Nordsøområderne udgjorde dengang, og at der var en ret stor indvandring af nedertyske købmænd og håndværkere. Det var en påvirkning der afgørende ændrede dansk over en periode på omkring 400 år, og som bidrog til at dansk udviklede sit udtrykspotentialer sådan at sprogbrugerne kunne tage datidens nymodens teknologier i brug.

Påvirkningen fra engelsk i dag er ikke (eller måske: endnu ikke) nær så omfattende og gennemgribende som den nedertyske var dengang. Den har foreløbig kun stået på i en periode på omkring 50 år, og den bæres ikke som den nedertyske af en omfattende indvandring af engelsktalende, men i højere grad af massemedier og moderne kommunikationsteknologi. Men der er massiv kontakt, og derfor er påvirkningen uundgåelig.

I grammatikken er det egentlig kun flertalsbøjningen af substantiverne (med -s) der for alvor bærer spor af engelsk påvirkning.

En del adjektiver der er lånt fra engelsk, bøjes ifølge Retskrivningsordbogen ikke i køn, tal og bestemthed (*cool, pink*), men det er der nu også en del andre der ikke gør, især lån fra andre sprog end engelsk (*lilla*, som er lånt fra italiensk med en lang forhistorie). Og nogle af dem bøjes ret hyppigt i talesproget (*coolt, coole; pinke; lillat*). Der findes også traditionelle danske adjektiver som ikke bøjes, fx fordi de ender på trykstærk vokal: *bly, ru, tro*, eller er oprindelige genitiver: *afsides, alskens, gammeldags* (som dog også optræder i formen *gammeldagse*). Mange af de øvrige ubøjelige adjektiver af dansk oprindelse har brugsbegrænsninger, fx sådan at de normalt kun optræder som prædikat (omsagnsled), og sjældent som beskriverled foran substantiver.

Det nævnes ofte at visse udviklinger i verbernes konstruktionsmuligheder (fx muligheden for upersonligt grundled i udtryk som *bogen sælger godt*) skulle være resultat af en påvirkning fra engelsk, og det kan bestemt ikke udelukkes, men her er der snarere tale om at muligheder der tidligere ikke blev brugt meget, er kommet i hyppigere brug; udviklingen kan altså foreløbig karakteriseres som stilistisk snarere end grammatisk.

Udtrykket *Venligst vent!* opfattes af mange som et sikkert udslag af grammatisk forandring, og det har uden tvivl udviklet sig under påvirkning fra engelsk, men forandringen er stort set knyttet til ét ord, *venligst*, som nu optræder foran imperativer ved siden af andre udtryk for afsenderens følelser over for modtageren af ordren: *bare kom an!; så hold dog op med det pjat!*. Den nye udvikling har gjort det muligt også at bruge pladsen foran imperativen til at udtrykke en venska-

belig og høflig indstilling til modtageren af ordren.

Det er under alle omstændigheder nødvendigt at et sprog udvikler sig og skaffer sig nye ord og nye udtryksmuligheder når teknologien og samfundsforholdene ændrer sig. Den mest oplagte kilde til nye ord i dag er engelsk, og vi overtager da også ganske mange, men de fleste bliver oversat eller afløst af nydannelser med baggrund i det eksisterende ordforråd.

Anvendelsen af engelske ord og vendinger kan være latterlig, irriterende og tårkrummende hvis den overdrives, for nogle endda ”forargelig og chokerende” (Knud Sørensen: *Engelsk i dansk. Er det et must?*, Munksgaard 1995: 220). Det er da også ret klart at de engelske ord og vendinger ikke altid tjener rent informative formål, men måske snarere bruges til at booste personligheden lidt. Men de fleste forekommer ret harmløse når de først har etableret sig: *computer, dress, teenager, weekend*, og nogle kan slet ikke genkendes som fremmede: *hive* (’trække, hale’), *strejke*.

De afløsningsord der foreslås, er i mange tilfælde ikke bedre end de engelske lån: Fx insisterer nogle på at bruge *lænke* om henvisninger på internettet i stedet for det mere udbredte *link*, der jo er lånt fra engelsk. På engelsk har ordet *link* (ligesom det svenske *länk*, der må være forbilledet for *lænke* i denne betydning) den bogstavelige betydning ’kædeled’ med konnotationer i retning af ’forbindelse, sammenkædning’. Det danske ord *lænke* betyder derimod (if. Den Danske Ordbog, men tilsvarende i Ordbog over det danske Sprog) ’tung og kraftig kæde af metal til at fastholde el. fastgøre nogen >

el. noget med' med konnotationer i retning af 'binding, fastholdelse, fangenskab', altså modsat den funktion som et *link* faktisk har. Afløsningsord kan også bruges til at markere identitet og gruppetilhørsforhold, snarere end med informative hensigter. *E-brev* kan fx anbefales hvis man gerne vil vække opsigst med sin sprogbrug.

I de tilgængelige undersøgelser synes jeg det er svært at få øje på et videnskabeligt grundlag for de alarmerende udmeldinger om at det danske sprog er truet af domænetab eller påvirkning fra engelsk. Nye og mere grundige undersøgelser kan selvfølgelig vise noget andet, men vi har ikke set dem endnu. Hvis Sprognævnets forslag om at udvikle et "sprogbarometer" bliver gennemført, vil det kunne ajourføre vores viden om de sprogsociologiske forhold i Danmark, fx anvendelsen af dansk, engelsk og andre sprog i forskellige sammenhænge. Barometerundersøgelserne bør ikke tage domænetabet for givet, men generelt undersøge hvilke faktorer der spiller ind i valget af sprog. Indtil videre ser det ud til at dansk kan anvendes til at tale og skrive om alle videnskabelige emner, forudsat at man accepterer at der dannes nye ord og udtryk, evt. ved lån.

Netop derfor kan og bør der naturligvis også undervises på dansk, selv på det højeste videnskabelige niveau. Alt tyder på at det er bedst for forståelsen og derfor for det faglige niveau på uddannelserne; men engelsk og andre sprog er naturligvis også nødvendige. I dag er det ikke muligt at følge med i udviklingen af videnskaberne eller at opbygge og vedligeholde et højt fagligt niveau uden at kunne engelsk på højt niveau. Det er klart

at det er nødvendigt at anvende lærebøger og andre tekster på engelsk eller andre fremmedsprog i undervisningen, men det kan man udmærket gøre selv om undervisnings sproget er dansk; sådan har det vist altid været.

Danske forskere og andre videnskabeligt uddannede skal også kunne tale og skrive engelsk. Så det er sikkert en god idé at der undervises på engelsk i et vist omfang inden for alle højere uddannelser – hvis altså der findes undervisere som behersker engelsk på et niveau der gør det muligt. Måske er det især vigtigt at der undervises i fagligt engelsk, ikke bare på. Det er nemlig de færreste der kan opnå en tilstrækkelig udtryksmæssig beherskelse af et fremmedsprog uden at blive undervist i det.

Undervisning på dansk vil ikke bare medvirke til at forebygge domænetab, forstået sådan at dansk taber sin udtrykskraft inden for et givet fagområde, men vil først og fremmest bidrage til at uddannelserne kan holde et højt fagligt niveau, sådan at de færdiguddannede kan udfylde deres funktion i samfundet på en ordentlig og forsvarlig måde. Det stærkeste argument for undervisning på dansk er med andre ord ikke det sprogpoltiske hensyn til det danske sprogs overlevelse, for det har det efter alt at dømme udmærket, men det uddannelsespolitiske hensyn til uddannelsernes faglige niveau og samfundsmæssige anvendelighed.

Findes *iværksætter*?

SPØRGSMÅL: Økonomi- og Erhvervsministeriet er blevet bekendt med at Justitsministeriet ikke kan godkende at ordet *iværksætter* bruges i en aktuelt foreslået lovtæst da *iværksætter* ikke er et officielt anerkendt ord. Det undrer os da det er vores opfattelse at ordet bruges af mange og i mange sammenhænge, og at det har været tilfældet i en årrække. Et enkelt opslag på Google bekræfter dette. Økonomi- og Erhvervsministeriet er selv flittig bruger af ordet i publikationer, taler m.v. og ville derfor finde det hensigtsmæssigt hvis ordet *iværksætter* kunne blive et af Dansk Sprognævn anerkendt dansk ord. I øvrigt har Jørn Lund, direktør for Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, oplyst at *iværksætter* kommer med i netudgaven af Den Danske Ordbog senere på året, og dermed må ordet da findes.

SVAR: Der er ikke nogen tvivl om at *iværksætter* findes, og det er uanset om ordet kan slås op i Retskrivningsordbogen eller ej. Der findes masser af eksempler på almindelige ord der af pladshensyn ikke findes i Retskrivningsordbogen, fx *kaffeautomat* og *cykelpumpe*. I øvrigt godkender Dansk Sprognævn ikke ord. I Sprognævnet konstaterer vi blot om et ord findes, om nye ord følger de

gængse regler for orddannelser, og om ord fx er positivt eller negativt ladede.

Det er rigtigt at *iværksætter* ikke findes i Retskrivningsordbogen (3. udg., 2001). Ordet er heller ikke med i Politikens Nudansk Ordbog med etymologi, 3. udg., 2005, i Pia Jarvad: Nye ord. Ordbog over nye ord i dansk 1955-1998 (Gyldendal, 1999) eller i Den Danske Ordbog (2003-2005). Det betyder imidlertid ikke at ordet ikke eksisterer, og en søgning i vores egne samlinger og i artikeldatabasen Infomedia (www.infomedia.dk) giver da også flere eksempler. Det ældste belæg på *iværksætter* vi har fundet, er fra Politiken, 22.12.1991, og lyder: ”I en tid, hvor der er langt mellem solstrefene i dansk erhvervsliv, har en lokal landsbysmed, Leif Hvidt-Nielsen, og hans to sønner, vist et smukt eksempel på *iværksætter* og på et par år fået optimismen tilbage til Nakskov”. Et nyere eksempel er fra Nyhedsmagasinet Danske Kommuner, 14.6.2007, og lyder ”Vejle bedst til *iværksætter*. Kurser, coaching og gode rammer. Det er bare noget af det, Vejle Kommune kan tilbyde borgerne for at fremme *iværksætter*lysten. Vejle er derfor blevet kåret som Årets *Iværksætterby*”.

I begge citater bruges *iværksætter* i en positiv betydning. Men sådan behøver det >

ikke nødvendigvis altid at være. Aage Hansens skriver således i *Moderne Dansk, Grafisk Forlag, 1967, bd. 3, s. 284*, at endelsen *-eri* kan angive ”en handling eller foreteelse som ufin, uheldig, latterlig, utiltalende, eller som overdreven, umådeholden eller forvrænget”, og at substantiverne først og fremmest dannes til verber med nedsættende betydning, fx ”griseri” og ”smøleri”. Endelsen *-eri* kan også anvendes sammen med substantiver, ofte med nedsættende betydning, fx ”tyveri”, ”falskneri og ”pedanteri”, skriver Aage Hansen sammesteds, eller til substantiver med neutral betydning. Her nævner han ”fædrelanderi”, ”københavneri”, ”kineseri” og ”kammerateri”, men der er næppe tvivl om at i hvert fald ”københavneri” og ”kam-

merateri” i dag har en negativ klang. Det er klart at set i sammenhæng med de eksempler på ord med *-eri* jeg lige har nævnt, er *iværksættereri* noget negativt, og der er da også flere af Sprognævnets medarbejdere der opfatter *iværksættereri* som noget negativt. Andre – og det er nok især de yngre medarbejdere – mener derimod at ordet er neutralt eller måske endda positivt ladet som i de citerede eksempler. Det kan skyldes at *iværksættereri* jo i sin struktur minder om helt neutrale ord som *fiskeri* og *byggeri*.

Konklusionen bliver dermed at *iværksættereri* findes og bruges og for mange er et ganske neutralt ord, men at der er folk der kan opfatte ordet negativt.

MHA

Indikation for/på/af noget?

SPØRGSMÅL: Er noget en indikation *for*, *på* eller *af* noget andet?

SVAR: Der er mulighed for at bruge alle tre præpositioner. Ifølge *Nudansk Ordbog med etymologi*, 3. udg., 2005, optræder *indikation* i konstruktioner som ”indikation på el. af noget” i betydningen ’en omstændighed som tyder på noget’. Ifølge *Den Danske Ordbog*, bd. 3, 2004, optræder ordet både med præpositionerne *af*, *på* og *for* i betydningen ’tegn el. oplysning der tyder på noget bestemt’. *Ordbog over det danske Sprog, Supplement*, bd. 4, 2001, har betydningen ’omstændighed som tyder på noget; fingerpeg’ med eksemplet ”forbrugerne (kan ikke) bedømme kvaliteten

og .. tager prisen som indikation af denne”.

En søgning i artikeldatabasen Infomedia (www.infomedia.dk) viser at præpositionen *af* bruges 740 gange mens *på* og *for* bruges henholdsvis 624 og 294 gange i danske avisartikler i perioden april 2007 – april 2008, fx

For det er bekymrende, at vi efter snart en uges søgning ikke har fået en eneste brugbar indikation af, hvad der er sket med ham (*Nyhedsavisen*, 5.4.2008).

World Cup Finalen i Holland vil give en indikation på, hvad vi kan forvente under dressurkonkurrencen til OL (*Politiken*, 23.3.2008).

Det er vores absolutte højsæson, og hvis vi tager messerne som indikation for markedet, så bliver der fuld skrue på (B.T., 5.4.2008).

Betydningen er den samme hvad enten man benytter den ene eller den anden præposition; dog synes der at være en tendens til at *af* bruges når det der indikeres, er noget der ligger i fortiden, altså er noget der har fundet sted, mens *på* og *for* bruges når det der indikeres, enten ligger ude i fremtiden og altså endnu ikke har fundet sted, eller er noget i

nutiden. Det kan blandt andet ses af eksemplerne der er givet i ordbøgerne: Nudansk Ordbog med etymologi har ”Det stigende forbrug er en indikation af at krisen er overvundet” modsat Den Danske Ordbog, der har ”jeg tror vi står over for et opsving. Det ser vi mange indikationer på, ikke mindst hos vores kunder”. Men dette skal ikke ses som at man ikke kan benytte de andre præpositioner i de nævnte tilfælde; det er blot en observeret tendens.

RDH

Den første (og) den bedste

SPØRGSMÅL: Min kollega mener at det hedder *den første og bedste*, men jeg mener nu at det skal hedde *den første den bedste*. Hvem af os har ret?

SVAR: I har faktisk begge ret. I Ordbog over det danske Sprog, bd. 2, 1920, findes udtrykket *den første den bedste*, og om det står der bl.a. at det også kan optræde uden *den* (*den første [den] bedste*) men dog sjældent. Der henvises til det tyske *der erste beste*. Den Danske Ordbog, bd. 2, 2004, har ligeledes udtrykket *den første den bedste* i betydningen ’den første der viser sig som en mulighed, men ikke nødvendigvis er bedst; en mere eller mindre tilfældig’. Stig Toftgaard Andersens Talemåder i dansk (1998) har *den første, den bedste* i betydningen ’den første, lige meget hvem; en tilfældig’.

I Politikens Nudansk Ordbog med etymo-

logi, 3. udg., 2005, findes udtrykket *den første og bedste* med betydningen ’den som tilfældigvis er den første’, og der gives eksemplet ”han tog den første og bedste vej til højre”. Det viser sig dog at ordbogen frem til og med 1992-udgaven havde *den første den bedste* (uden *og*), og udtrykket *den første og bedste* må dermed betragtes som et nyere fænomen. Hvis man kigger på brugen af de to udtryk i danske avisartikler, viser det sig at der er en lille overvægt af *den første den bedste*, men at *den første og bedste* ikke kommer langt efter og derved må siges at blive brugt på lige fod med *den første den bedste*.

RDH

Nyt fra Sprognævnet

2008/2 · juni

POST

B

PP DANMARK

id.nr: 47372

Nye udtaler i københavnsk? 1

Domænetab, parallelsprogighed og engelske lån 7

SPØRGSMÅL OG SVAR

Findes *iværksætter*? 13

Indikation for/på/af noget? 14

Den første (og) den bedste 15

Næste nummer udkommer i september 2008

Ansvarshavende redaktør: Sabine Kirchmeier-Andersen

Redaktionssekretær: Jørgen Nørby Jensen

ISSN 0550-7332

Layout: Falcon Grafisk Design · Tryk: Malchow A/S, Ringsted

Nyt fra Sprognævnet udgives af Dansk Sprognævn. Det udkommer 4 gange om året og koster 90 kr. (inkl. moms og forsendelse) for en årgang. Man kan kun tegne abonnement hos Sprognævnet.

Usignerede artikler og artikler med initialer giver udtryk for Sprognævnets mening. Artikler med navn giver ikke nødvendigvis i enhver henseende udtryk for Sprognævnets mening.

Eftertryk er tilladt når kilden angives.

Returneres ved varig adresseændring

Dansk Sprognævn

Njalsgade 136 · DK-2300 København S

Abonnement mv.:

Telefon: 35 32 89 82 eller
moerch@dsn.dk

Spørgetelefon: 35 32 89 90

(Mandag-torsdag 10-12 og 13-15,
fredag 9.30-12.30)

www.dsn.dk